

УДК 343.59

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ  
АБО ПОШКОДЖЕННЯ ТЕРИТОРІЙ, ВЗЯТИХ ПІД ОХОРОНУ ДЕРЖАВИ,  
ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ (СТ. 252 КК УКРАЇНИ)**

**SOME ISSUES PENALTIES FOR INTENTIONAL DESTRUCTION  
OR DAMAGE OF THE TERRITORIES, TAKEN UNDER THE STATE PROTECTION,  
AND OBJECTS OF NATURAL RESERVE FUND (ART. 252 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)**

**Рябченко Ю.В.,**  
*асистент кафедри кримінального права № 2  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Статтю присвячено проблемі покарання за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду. Вказано на неспіврозмірність закріпленого у санкції статті покарання суспільній небезпечності злочину. Запропоновано посилити покарання за вчинення зазначеного злочину шляхом розширення переліку видів покарань, що можуть бути застосовані, а також збільшення розміру закріплених покарань.

**Ключові слова:** покарання, штраф, обмеження волі, громадські роботи, позбавлення волі.

Статья посвящена проблеме наказания за умышленное уничтожение или повреждение территорий, взятых под охрану государства, и объектов природно-заповедного фонда. Указано на несоответствие закрепленного в санкции статьи наказания общественной опасности преступления. Предложено ужесточить наказание за совершение указанного преступления путем расширения перечня видов наказаний, которые могут быть применены, а также увеличения размера закрепленных наказаний.

**Ключевые слова:** наказание, штраф, ограничение свободы, общественные работы, лишение свободы.

The article deals with the punishment for the intentional destruction or damage of the territories taken under state protection, and objects of natural reserve Fund. Listed on the discrepancy enshrined in article sanctions the punishment of public danger of a crime. Proposed to increase the punishment for the offence by expanding the list of punishments that can be applied, as well as increase the size of available punishment.

**Key words:** punishment, penalty, restriction of freedom, community service, imprisonment.

**Актуальність теми.** Кримінальне покарання завжди було і залишається найбільш вагомим аргументом держави у боротьбі з порушниками закону. Вбачається, що розмір покарання, встановленого законодавцем за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, є недостатнім, оскільки не відповідає суспільній небезпечності даного злочину. На цьому тлі актуальною є проблема детальної розробки критеріїв для переходу від переважно

інтуїтивного до наукового підходу при обранні виду та визначенні розміру покарання.

Різні аспекти кримінального покарання протягом останніх років у своїх роботах висвітлювали, зокрема, Н.О. Гуторова, В.К. Дуюнов, М.І. Панов, В.В. Полтавець, Ю.А. Пономаренко, О.В. Ткачова, С.Г. Фролова, Ю. Філей та ін. При цьому питанню покарання за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду у науці не було

приділено належної уваги, тому накопичилось достатньо проблем, які потребують дослідження і вирішення.

**Мета дослідження** полягає в аналізі санкції ст. 252 КК, а також у розробці критеріїв для встановлення покарання, що буде ефективно виконувати свою роль засобу кримінально-правової боротьби із порушниками.

**Виклад основного матеріалу.** Протидія посяганням на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини потребує залучення різноманітних кримінально-правових заходів, серед яких ключове місце займає покарання. У кримінально-правовій літературі поняття «покарання» має різний зміст:

- реакція держави на вчинений злочин;
- правовий наслідок злочину;
- кара (відплата) за вчинене;
- примус до страждання, співрозмірного вчиненому злочину;
- спосіб (форма) кримінальної відповідальності;
- засіб (захід) кримінально-правового впливу на винну особу;
- інструмент (засіб) кримінально-правової боротьби зі злочинами;
- форма (захід) державного примусу, що застосовується щодо винного та ін. [1].

Вбачається, що кожне з наведених визначень розкриває якусь особливу сторону, властивість такого багатогранного явища, як кримінальне покарання, тому воно може бути відображено у понятті «покарання» або навіть прийняте за основу при його визначенні. Однак оскільки кожне явище має свою особливу сутність, яка у першу чергу повинна бути відображена в його визначенні, повинно бути виділено те головне, яке і утворює сутність даного явища і поняття про нього – його найбільш важливі, характерні властивості, що визначають сенс його існування, соціальне покликання і роль в житті суспільства [2, с. 27].

Міститься визначення покарання і у кримінальному законі. Відповідно до ч. 1 ст. 50 КК, покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

За умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду без кваліфікуючих ознак (ч. 1 ст. 252 КК України) закон передбачив покарання у виді штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років.

Ч. Бекарія ще у XVIII ст. зазначав, що загальна користь вимагає, щоб злочини не вчинялись, і особливо, щоб не вчинялись злочини, найбільш шкідливі для суспільства. Перешкоди, що стримують людей від вчинення злочину, повинні бути тим суворіші, чим важливіше порушене благо і чим сильніше жага до вчинення злочину. Тому повинна бути співрозмірність між злочинами і покараннями [3, с. 93].

Наскільки співрозмірне таке покарання з суспільною небезпечністю умисного знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду, спробуємо розібратися далі.

Відповідальність за протизаконні дії, пов'язані з територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, передбачена і у КУпАП. Ст. 91 зазначеного нормативно-правового акту – «Порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду» – закріплює відповідальність за здійснення в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон, а також територій, зарезервованих для наступного заповідання, забороненої господарської та іншої діяльності, порушення інших вимог режиму цих територій та об'єктів, самовільна зміна їх меж, невжиття заходів для попередження і ліквідації негативних наслідків аварій або іншого

шкідливого впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду. Такі дії караються накладенням штрафу на громадян від дев'яти до двадцяти чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення та незаконно добутих природних ресурсів чи без такої і на посадових осіб – від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення та незаконно добутих природних ресурсів. Отже, у випадку вчинення адміністративного правопорушення у сфері охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальним суб'єктом штраф в абсолютній сумі становить від 153 грн. до 408 грн., посадовою особою – від 255 грн. до 510 грн.

Адміністративне правопорушення відрізняється від злочину перш за все ступенем суспільної небезпечності, а тому цілком закономірно, що існує значна різниця між адміністративно-правовими та кримінально-правовими заходами примусу, що застосовуються до порушників.

Штраф є найбільш поширеним видом покарань, що застосовується до осіб, які вчинили злочини проти довкілля. Це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК. В Україні штраф встановлюється в умовних одиницях залежно від доходів громадян, в деяких інших державах його також визначають в абсолютній сумі (Голландія, Китай, Японія тощо) або кратно (або в частці) до заповідного збитку, отриманого доходу (Данія, Іспанія та ін.).

Штраф, встановлений у санкції ч. 1 ст. 252 КК, визначений на рівні від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто від 1700 грн. до 3400 грн. На нашу думку, ці суми є занадто низькими, тому що неадекватні тяжкості суспільно небезпечних наслідків, а також не здатні забезпечити досягнення превентивної мети покарання. Проілюструвати дану ситуацію можна на прикладі.

Особа з метою наживи та власного збагачення провела серйозні будівельні роботи на території природно-заповідного фонду – парку пам'яті садово-паркового мистецтва місцевого значення. Були знищені дерева різних порід в кількості 116 штук, завдано шкоди державі на суму 24 890 грн. 27 коп.; зайнято земельну ділянку лісового фонду, проведено будівельні роботи, завдано істотної шкоди державі на суму 33 459 грн.; знято ґрунтовий покрив (родючий шар ґрунту) без спеціального дозволу, завдано шкоди державі на суму 24 890 грн. 27 коп. Всього умисними протиправними діями завдано шкоду державі на загальну суму 111 306 грн. 25 коп. Вироком Ярмолинського районного суду Хмельницької області особу було визнано винною і призначено покарання у виді штрафу в сумі 2500 грн. Дана особа була звільнена від покарання на підставі ст. 1 п. (в) Закону України «Про амністію» від 08.04.2014 р. [4].

Вважаємо, що, враховуючи рівень пошкоджень для об'єкта природно-заповідного фонду, а також розмір матеріальної шкоди, що була завдана державі, розмір штрафу за цей злочин є занадто низьким. Звісно, не можна визнати штраф компенсацією особи за вчинений нею злочин та тісно пов'язати покарання із завданою шкодою, переслідуючи фінансову мету. Однак при цьому, дослідивши кримінальні справи, очевидним є те, що найчастіше таке покарання, як штраф, призначається ближче до нижчої межі, що може негативно позначитися на боротьбі зі злочинністю, адже такі незначні розміри штрафів навряд чи здатні утримати особу від вчинення злочину.

Включення штрафу до критеріїв визначення тяжкості злочинів (ст. 12 КК) означає, що цей вид покарання державою вважається одним із найбільш ефективних заходів впливу на злочинця. На цьому тлі можна передбачити лише більш широке застосування саме цього виду покарання за вчинення злочинів, а тому питання підвищення рівнів штрафів набуває все більшої актуальності. Надзвичайно актуальним, на нашу думку, є значне підвищення

розміру штрафу за злочини проти довкілля, включаючи той, що передбачено у ч. 1 ст. 252 КК.

Крім штрафу, ще одним видом основного покарання, передбаченого у санкції ч. 1 ст. 252 КК, є обмеження волі. Цей вид покарання полягає в обмеженні права особи на особисту волю (свободу пересування, вибір місця проживання та ін.) та права на працю (вибір місця роботи, професії), які, у свою чергу, тягнуть за собою низку інших, похідних правобмежень (наприклад, обмеження деяких цивільних, соціальних, культурних прав людини [5, с. 165]).

Серед вивчених нами справ лише один раз суд призначив особі покарання за пошкодження Михайликівського гідрологічного заказника у виді обмеження волі на строк один рік. При цьому, застосувавши положення ст. 75 КК, особа була звільнена від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком один рік [6]. В усіх інших справах суд обмежився штрафом.

Цілком погоджуємося з думкою Ю. Філей, що конкретна кримінально-правова санкція обов'язково повинна бути адекватною, справедливою та узгоджуватися з іншими санкціями [7, с. 34]. Адекватність та справедливість санкції є оціночними. На нашу думку, враховуючи те, що злочинним діянням знищуються або пошкоджуються природні території та об'єкти, що мають особливий екологічний статус та підлягають особливій охороні з боку держави, а також те, що злочин є умисним, м'якість покарання є неспіврозмірною з його суспільною небезпечністю, тобто дану санкцію важко визнати адекватною та справедливою. Крім того, санкція ч. 1 ст. 252 КК не узгоджується з санкціями норм, що є суміжними. Зокрема, за умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах (ч. 1 ст. 194 КК); умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин (ч. 2 ст. 298 КК) встановлений нижчий рівень штрафу, при цьому передбачене покарання у виді позбавлення волі, чого не зробив законодавець у санкції досліджуваного злочину, що є нелогічним та непослідовним кроком.

На думку П.А. Фефелова, кара за своїм характером повинна найповніше відповідати природі злочину, щоб нейтралізувати у винного та інших осіб думку про можливість безкарного порушення кримінального законодавства [8, с. 96]. М'якість покарання за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду закономірно викликає сумніви у його здатності ефективно виконувати свої цілі, передусім превентивну. Тому цілком зрозуміло, що виникають питання щодо можливості не тільки збільшення розміру вже закріплених покарань, а й доповнення санкції статті іншими їх видами.

Корисним тут буде також звернутися до досвіду інших держав. Частина 1 параграфа 329 КК ФРН (створення загрози для території, що потребує захисту) передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років, а також штраф. Частина 3 цього ж параграфу закріплює відповідальність за порушення норм про особливо охоронювані природні території та об'єкти, за що передбачається покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, а також грошові штрафи [9].

Ст. 342 КК Республіки Казахстан має назву «Порушення режиму особливо охоронюваних природних територій» та містить дві частини. Перша частина передбачає, що порушення режиму особливо охоронюваних природних територій, що призвело до спричинення значної шкоди, карається штрафом у розмірі від ста до двохсот місячних розрахункових показників або позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк від шести місяців до одного року. Друга – умисне пошкодження або знищення об'єктів державного природно-заповідного фонду на особливо охоронюваних природних територіях, що призвело до спричинення значної шкоди, карається обме-

женням волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк [10].

КК Білорусі передбачає одразу дві статті, присвячені охороні особливо охоронюваних природних територій та об'єктів. У ст. 263 КК передбачене покарання за умисне знищення або пошкодження природних комплексів або об'єктів особо охоронюваних природних територій за відсутності ознак більш тяжкого злочину. Таке діяння карається штрафом або виправними роботами на строк до двох років, або арештом, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. Ст. 264 КК встановлює покарання за порушення режиму охорони і використання особливо охоронюваних природних територій, що потягло за собою умисне або необережне спричинення шкоди у великому розмірі, ним може бути штраф або виправні роботи на строк до двох років, або арешт, або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на той самий строк з позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю, або без позбавлення [11].

Як бачимо, законодавці цих країн визнали досліджуваний злочин достатньо суспільно небезпечним, щоб встановити більш суворе покарання, ніж це зроблено у нас. Серед видів покарання, зазначених у санкціях статей, що закріплюють відповідальність за знищення або пошкодження особливо охоронюваних природних територій та об'єктів, є покарання у виді позбавлення волі.

Варто зазначити, що, на жаль, на практиці існує проблема ефективності обмеження та позбавлення волі за злочини невеликої та середньої тяжкості, що пояснюється тим, що суди застосовують їх досить рідко, а навіть у разі обрання судом цих видів покарань суд зазвичай звільняє осіб від відбування покарання. Вважаємо надто широке застосування звільнення осіб від покарання шкідливою традицією вітчизняного правосуддя, адже воно формує в суспільстві відчуття безкарності за такі злочини, а отже, перешкоджає досягненню мети покарання. Однак, навіть враховуючи мізерний відсоток реального відбуття покарань у виді обмеження волі або позбавлення волі за злочини невеликої або середньої тяжкості, немає підстав для відмови від таких видів покарання, оскільки навіть факт наявності них у законі виконує превентивну функцію, а тому охороняє природні території та об'єкти з особливим екологічним статусом.

В існуючих сьогодні реаліях штраф залишається найбільш ефективним видом покарання. Дійсно, найчастіше за пошкодження особливо охоронюваної природної території або об'єкту цілком достатньо буде застосувати штраф для досягнення мети покарання, тому цей вид покарання, закріплений у законі, не викликає у нас жодних заперечень. Однак коли мова йде про, наприклад, знищення Національного парку, тобто повна і невідворотна втрата ним своїх екологічних функцій, то санкція, закріплена у ч. 1 ст. 252 КК, є невідповідною тяжкості наслідків для суспільства і держави, а отже, і тяжкості злочину.

На підставі викладеного, вважаємо, що є достатньо підстав для того, щоб посилити кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду. Думаємо, що варто закріпити позбавлення волі серед видів покарання, зазначених у цій частині статті як захід примусу, що застосовується у виняткових випадках, та викласти санкцію у наступній редакції: це діяння карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Набагато суворішим є покарання, закріплене у ч. 2 ст. 252 КК: ті самі діяння, вчинені шляхом підпалу або іншим загально небезпечним способом, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки – караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Отже, на підставі положень ст. 12 КК цей злочин належить до особливо тяжких.

Виникають закономірні запитання, наскільки обумовленими є настільки широкі межі покарання, зазначеного у ч. 2 ст. 252 КК. Питання обумовленості широких меж кримінально-правових санкцій у науці вирішується неоднозначно. Деякі вчені підтримують ідею максимального розширення меж санкцій, інші, навпаки, вважають за необхідне звужити ці межі покарань, а отже, і межі судового вибору.

Погоджуємося з позицією Г.Л. Кригер, що встановлення широкого діапазону між максимальними і мінімальними строками позбавлення волі нівелює межу між злочинами суттєво різного ступеня суспільної небезпечності, однак вузькі межі позбавлення волі обмежують правосвідомість суддів, створюють труднощі у здійсненні справедливої індивідуалізації покарання [12, с. 114]. Тому надзвичайно важливим є обрання оптимальних та обґрунтованих меж кримінально-правових санкцій.

На сьогоднішній день незрозумілим залишається питання, які саме критерії використовуються вітчизняним законодавцем при обранні виду, а тим більше розміру покарання. Чому, наприклад, за наявності похідних наслідків, передбачених у ч. 2 ст. 252 КК, серед яких загибель людей та інші тяжкі наслідки, законодавець передбачив покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років, при цьому за кваліфіковане умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 121 КК), яке, серед іншого, спричинило смерть потерпілого, передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до десяти років. Або розглянемо покарання за суміжний з розглядуваним склад злочину – умисне знищення або пошкодження чужого майна (ст. 194 КК). Ч. 2 цього злочину передбачає відповідальність за діяння, серед похідних наслідків якого також загибель людей або інші тяжкі наслідки, а покаранням, що застосовується до винних осіб, є позбавлення волі на строк від трьох до десяти років. Санкції норм, що передбачають відповідальність за злочини проти довкілля, в яких закріплені схожі похідні наслідки, містять найрізноманітніші строки позбавлення волі. Наприклад, за забруднення або псування земель, що спричинило загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 239 КК), найбільш суворе покарання – позбавлення волі на строк від двох до п'яти років. Таке ж покарання встановлене і за забруднення атмосферного повітря (ч. 2 ст. 241 КК). При цьому за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, якщо воно спричинило загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 245 КК), передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. За відсутності кваліфікуючих ознак всі зазначені діяння належать до злочинів невеликої або середньої тяжкості.

Для нас безсумнівним є те, що мінімальна межа санкції за особливо тяжкий злочин, яким є той, що передбачений у ч. 2 ст. 252 КК, не повинна дорівнювати максимальній межі злочинів середньої тяжкості. Нелогічним, на нашу думку, є й те, що мінімальна межа санкції за злочин, передбачений у ч. 2 ст. 252 КК, зовсім відірвана від максимальної межі санкції, закріпленій в ч. 1.

Підтримуємо позицію П.П. Осипова, який серед основних завдань юридичної науки розглядав необхідність детальної розробки ціннісних і соціологічних критеріїв для переходу від переважно інтуїтивного до наукового підходу при обранні виду та визначенні розміру покарання [13, с. 20]. Дійсно, підходи до його законодавчого встановлення повинні бути зрозумілими і прозорими. При цьому широта меж санкції, на думку вченого, залежить перш за все від широти диспозиції кримінально-правової норми, отже, від різниці у характері і ступені суспільної небезпечності злочинів [13, с. 117–118]. Тобто якщо диспозиція вузька за своїм змістом, то санкція повинна мати мінімальну різницю між верхньою та нижньою межами, при цьому в нормах, де диспозиція об'ємна, допускаються ширші межі санкції. Диспозиція, передбачена у ч. 2 ст. 252 КК у нинішній редакції, є досить вузькою, тому немає жодних підстав для такого великого проміжку між межами позбавлення волі.

Проте оскільки ми пропонуємо внести деякі зміни до діючої редакції статті і розглядати загально небезпечний спосіб та загибель людей або інші тяжкі наслідки як альтернативні кваліфікуючі ознаки, вважаємо встановлення досить широких меж позбавлення волі виправданим, тому що ці ознаки об'єктивної сторони характеризуються різними рівнями суспільної небезпечності. При цьому необхідно узгодити санкцію норми, що розглядається, з суміжною, передбаченою у ч. 2 ст. 194 КК, а також співрозмірити з покаранням, закріпленим у ч. 1 ст. 252 КК.

**Висновки.** Таким чином, пропонуємо за діяння, закріплене у ч. 1 ст. 252 КК, збільшити розмір штрафу, який на сьогодні є явно низьким, а також доповнити перелік покарань позбавленням волі. При цьому за діяння, викладене у ч. 2 ст. 252 КК, закріпити покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до десяти років, що є в цілому оптимальним, відповідає ступеню суспільної небезпечності злочину, а також є необхідним і достатнім для досягнення мети покарання. Крім того, оскільки, на нашу думку, доцільним було б встановити у ч. 2 додаткову кваліфікуючу ознаку – вчинення злочину спеціальним суб'єктом – працівником природоохоронного об'єкту, наділеним повноваженнями щодо його управління і охорони, вважаємо, що подальше вдосконалення санкції цієї норми передбачає також введення додаткового покарання, а саме позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ной И.С. Вопросы теории наказания в российском уголовном праве / И.С. Ной. – Саратов : СарГУ, 1962. – С. 155.
2. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть Общая : в 2-х т. Т. 2 / Н.С. Таганцев. – М. : Наука, 1994. – С. 5–7, 91–93.
3. Курс советского уголовного права. – М. : Наука, 1970. – Т. 3. – С. 26–30.
4. Карпец И.И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И.И. Карпец. – М. : Юрид. лит., 1973. – 288 с.
5. Никифоров Б.С. К вопросу об изучении эффективности уголовно-правовых мер борьбы с преступностью / Б.С. Никифоров. – М., 1968. – С. 25.
6. Пономаренко Ю.А. Виды наказаний по уголовному праву Украины : [монография] / Ю.А. Пономаренко. – Харьков : ФИНН, 2009. – 344 с.
7. Фролова Е.Г. Понятие наказания, его цели и система в советском уголовном праве : [лекция (для студентов спец. 1801 и 0211)] / Е.Г. Фролова. – Донецк : ДонГУ, 1991. – 127 с.
8. Дуюнов В.К. Уголовно-правовое воздействие, теория и практика : [монография] / В.К. Дуюнов. – М., 2003. – 250 с.
9. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа ; пер. с итал. – К. : Ин Юре, 2014. – 240 с.
10. Вирок Ярмолинецького районного суду Хмельницької області від 10.12.2014 р. – реєстр судових рішень. Справа № 689/1506/14-к.
11. Пономаренко Ю.А. Виды наказаний по уголовному праву Украины : монография / Ю.А. Пономаренко. – Х. : ФИНН, 2009.
12. 1-кп/532/112/2014, рішення Кобеляцького районного суду Полтавської області від 23.06.2014 р.
13. Філей Ю. Поняття кримінально-правової санкції / Ю. Філей // Вісник прокуратури. – 2003. – № 11.
14. Фефелов П.А. Общественная опасность преступного деяния и совершенствование системы наказаний / П.А. Фефелов // Сов. государство и право. – 1987. – № 12.
15. Уголовный кодекс ФРГ ; пер. и предисл. канд. юрид. наук А.В. Серебрянниковой. – М. : Зерцало, 2000. – 208 с.
16. Актуальные проблемы уголовного права : сб. статей. – М., 1988. – 168 с.
17. Осипов П.П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций (Аксиологические аспекты) / П.П. Осипов. – Л. : ЛГУ, 1976. – 136 с.